

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 3, 2017

Sayfa: 2096-2111

Received/Geliş: Accepted/Kabul:

[10-08-2017] – [18-09-2017]

Marshall'ın Değer Teorisinde Ekonomik Birimlerin Karar ve Davranışlarına Yaklaşımı

Ünal ARSLAN

Doç. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Kemal Univ.

orcid.org/0000-0001-8181-7319

uarslan@mku.edu.tr

Arif Eser GÜZEL

Arş. Gör. MKÜ İİBF

Asst. Mustafa Kemal Univ.

orcid.org/0000-0001-5072-9527

arifeserguzel@mku.edu.tr

Öz

Marshall'ın "*Principles of Economics*" adlı eserinde, "değer" sorunsalına, birimlerin karar ve davranışlarından çok, genel bir ekonomik yaklaşımın hâkim olduğu görülmektedir. Marshall'ın değer teorisinin arka planında belli bir denge arayışı bulunmakla birlikte, Walrasgil genel denge gibi, bütün piyasalarda dengeyi sağlayacak bir fiyat düzeyi arayışı bulunmamaktadır. Özellikle Marshall'ın temsili firma yaklaşımında firmanın rastgele değil ekonominin genelini temsil edecek şekilde seçilmesi Marshall'ın mikro temellerden yola çıkarak ekonominin geneliyle ilgilendiğini göstermektedir. Çalışmanın temel amacı, "Marshall'ın değer teorisinin, tek tek tüketici bireyler, üretici firmalar ve faktör sahibi bireylerin iktisadi karar ve davranışlarını açıklamaya çalışan bir yaklaşım olmadığını göstermektir" şeklinde özetlenebilecek bir bakış açısının, Marshall'ın değer teorisine hâkim olduğunu göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Marshallgil Değer Teorisi, Genel Denge, İktisadi Karar ve Davranış, Quasi Rant, Temsili Firma.

Marshall's Approach to Decisions and Behaviors of Economic Units in His Value Theory

Abstract

In Marshall's book the *Principles of Economics* Value "problematic was discussed as in general economic approach instead of the decisions and behaviors of the units. There is not a quest to find a general price level which provides an equilibrium in all markets like Walrasian general equilibrium in Marshall's theory's background. Especially Marshall's representative firm approach that selection of the firm to represent all the economy rather than random shows that he is interested in the economy as a whole from the micro bases. In this study, we aimed to show that Marshallian value theory can be summarized as "Marshall's value theory is not an approach which propose economic decisions and behaviors of consumers, firms and factor owner units one by one".

Keywords: Marshallian Value Theory, General Equilibrium, Economic Decision and Behavior, Quasi Rent, Representative Firm.

Giriş

Bu çalışmada Marshall'ın değer sorunsalı ele alınmıştır. Marshall'ın değer teorisinde genel bir denge arayışı bulunmakla birlikte söz konusu denge Walrasgil bir genel denge anlayışı değildir. Bu nedenle Marshall'ın değer sorunsalında bütün piyasaları dengeye getiren tek bir fiyat arayışı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Marshall' da değer, tek tek iktisadi karar ve davranışları açıklamaya çalışan bir kavram değildir. Bu amaçla çalışmada Marshall'ın değeri açıklama yaklaşımı ele alınacak ve tartışılacaktır.

Çalışmada, öncelikle, Marshall'da tüketici bireylerin iktisadi karar ve davranışlarının "değer"i belirlemedeki rolü incelenecektir. Daha sonra, Marshall'ın "değer" teorisinde tüketici bireylerin iktisadi karar ve davranışlarının incelenmesi üzerinde durulacaktır. İkinci olarak, üretici firmaların değerin belirlenmesindeki önemi, zaman faktörü ve "temsili firma" yaklaşımı ve uzun dönemde değerin belirlenmesinde "üretim maliyetleri" yaklaşımının bir mikro yaklaşımı olmadığı bunun arka planında bir genel denge arayışının olup olmadığına bakılacaktır. Son olarak, faktör sahibi bireylerin davranışlarının değerin belirlenmesindeki önemi ve Marshall'ın faktör sahiplerinin değerin belirlenmesi ile ilgili davranışlarını nasıl bir yaklaşım ile açıklamağa çalıştığı tartışılacaktır.

Marshall'ın değer sorunsalının tartışıldığı bu çalışmada Marshall'ın "Ekonomi Temel Prensipleri" adlı çalışmasına dayanılarak, Marshall'da değer üzerine çeşitli yaklaşımların derlendiği bir yöntem izlenmiştir.

1. Marshall'ın Değer Teorisi ve Tüketici Bireylerin İktisadi Karar ve Davranışları

Marshall tüketici bireylerin iktisadi davranışlarını diğer ekonomik ajanlardan izole edilmiş bir yapı içerisinde ele almaktan çok üretici davranışları ve faktör sahiplerinin davranışları ile bir bütünlük arz eden bir yapı içerisinde incelemiştir. Tüketici bireylerin istek ve davranışları gerek kısa dönemde "değer" i belirlemede gerekse, tüketici bireylerin talebinin artan getirili mallara kaydırılması durumunda ekonomik gelişmenin temelini oluşturan davranışlardır. Bu amaçla, öncelikle değer kavramının ne anlama geldiği ve hangi farklı anlamlarda kullanıldığı üzerinde durulacaktır.

1.1. Değişim Değeri ve Kullanım Değeri

Adam Smith, değer kavramının iki farklı anlamı olduğunu bazen belirli bir nesnenin faydasını, bazen de o nesneye sahip olmanın sağladığı, bir başka malı satın alma gücünü ifade ettiğini ileri sürmüştür. Smith, belirli bir nesnenin faydası anlamına gelen değer kavramına "kullanım değeri", başka malı satın alma gücünü ifade eden değer kavramına da "değişim değeri" demektedir. Bununla birlikte değişim değeri büyük olan nesnelerin kullanım değerinin az olduğunu; kullanım değeri yüksek olan nesnelerin de değişim değerinin düşük olacağını ileri sürmüştür (Smith 1997 [1776]: 36).

Öte yandan, Ricardo, (1891) “toplumun ilk aşamalarında “sermaye kullanımının kısıt olduğu ve herhangi bir kişinin diğeri ile aşağı yukarı aynı ücreti aldığı dönemlerde “bir malın değeri veya bir malın değişim için gerekli miktarı onun üretilmesi için gerekli işgücü miktarına bağlı olduğunu ileri sürmüştür.” Oysa De Quincey (1873) “kullanım değeri”ni (*teleologic value*) bir şeyin, bir isteği tatmin etme kapasitesi olarak ele almış ve kullanım değerinin, değişim değerinin en uç noktası olduğunu iddia etmiştir. Bu anlamda da değişim değerinin kullanım değerini aşmayacağını ileri sürmüştür. Bu nedenle, De Quincey’in kullanım değeri kavramı Smith ve Ricardo’dan farklıdır. Smith ve Ricardo, kullanım değeri niteliksel ve değişim değeri niceliksel olduğu sürece, bunların karşılaştırmasının yapılmasının anlamsız olduğunu ileri sürmektedir. De Quincey ve Mill’de hem değişim değeri hem de kullanım değeri niceliksel değerler oldukları için karşılaştırılması mümkündür. Bu yaklaşım, toplam fayda ve marjinal fayda kavramlarındaki paradox’un çözülmesine doğru atılmış bir adımdır. De Quincey, dolaylı olarak, fiyatlarla kullanım değerinin ölçülmesini amaçlamıştır. Bu yaklaşım Mill tarafından da benimsenmiş ve Marshall’ın talep yönlü fiyat belirlemesi yaklaşımının temelini oluşturmuştur (Bharadwaj, 1978: 255-6). Marshall, deneyimlerin değer kavramını bir şeyin faydası anlamında kullanmanın anlamlı olmayacağını gösterdiğini iddia etmektedir. Bu nedenle, değişim değerini ön plana çıkarmış ve bunu herhangi bir yer ve zamanda belli bir şeyin bir başka şey cinsinden ifadesi edilmesi olarak tanımlamıştır. Bu göreceli değer kavramıdır ve belli bir zaman ve yerde iki şey arasındaki ilişkiyi ifade eder (Marshall, 1962: 51). Marshall’ın talep yönlü fiyat belirlemesi azalan marjinal fayda ve talep yasası çerçevesinde oluşturulmuştur.

1.2. Azalan Marjinal Fayda ve Talep Yasası

Marshall (1962: 289-291) genel kural olarak, herhangi bir şeyin değeri üzerine çalışılırken kısa dönemde, talep üzerinde yoğunlaşılması gerektiğini uzun dönemde ise değer üzerinde etkili olanın “üretim maliyetleri” olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla, herhangi bir şeyin değerinin, uzun dönemde, onu üretmek için gerekli olan üretim maliyetlerine eşitlenme eğiliminde olduğunu iddia etmiştir. Frisch (1950:496-497), Marshall’ın değeri belirlemede üç tür dengede ve bu dengelerin değer üzerindeki etkilerinden bahsettiğini vurgulamıştır. Geçici denge, kısa döneme vurgu yapan normal denge ve uzun döneme vurgu yapan normal denge olmak üzere. Geçici dengede ve kısa kısa döneme vurgu yapan normal dengede değeri belirlemede talep koşullarının etkili olduğunu, fakat uzun döneme vurgu yapılan normal dengede arz koşullarının etkili olacağını vurgulamıştır.

Ricardo’nun [1817(2007)] üretim maliyetleri üzerinde fazla yoğunlaşması ve “bir metanın değerini ya da değiştirilebileceği herhangi bir başka metanın

miktarını; o metayı üretmek için kullanılan emeğe ödenen karşılığın daha az yada daha çok olması değil, o metayı üretmek için gerekli olan emeğin göreceli miktarı belirler" şeklindeki yaklaşımı, tüketimin değeri belirlemedeki rolünün ihmal edilmesinin nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Marshall bu yaklaşımı eksik bulmaktadır. Marshall'a göre, talep koşulları değeri belirlemede en az arz kadar önemlidir. Bu durumdan Ricardo'nun da haberdar olduğunu fakat bunu yeterince vurgulamadığını ileri sürmektedir (Marshall, 1962: 71).

Marshall, azalan fayda yasasını fiyatlara uygularken diğer şeylerin eşit olduğu varsayımı altında (paranın satın alma gücü ve sahip olunan paranın eşit olması) bir şeyin sahip olunan miktarı arttıkça marjinal talep fiyatının azalacağını ileri sürmektedir (Marshall, 1962: 80). Öte yandan, azalan marjinal fayda ilkesinden hareketle bireysel talep eğrisini elde etmekle birlikte; toplam talep eğrilerini, bireysel toplam talep eğrilerinden değil, sınıfsal toplam talep eğrilerinden elde etmektedir. Burada vurgulanması gereken nokta Marshall'ın piyasa talep eğrisine bireysel talep eğrilerinden ulaşmadığıdır. Farklı gelir gruplarındaki insanların farklı esnekliğe sahip talep eğrileri olabilecektir. Dolayısıyla piyasa talep eğrisine ulaşmak için farklı gruba mensup insanların talep eğrilerini birleştirilmesi gerekmektedir (Friedman, 1949: 464-465) . Marshall toplumu üç farklı gruba ayırarak bu grupların talep eğrilerinden piyasa talep eğrisine ulaşmaktadır. Zengin grubunda bulunan insanların talep eğrisinin esnekliğinin düşük; orta gelir grubunda bulunan insanların talep eğrilerinin zengin gruba göre yüksek esnekliğe sahip olacağını ve son olarak fakir gruba dâhil olan insanların yüksek esnekliğe sahip bir talep eğrisine sahip olacaklarını iddia etmektedir (Marshall, 1962: 88).

Marshall, değer belirlenmesinde, önemli bir paya sahip olan talep eğrisine ulaşmada tek tek tüketici bireylerin iktisadi karar ve davranışlarına dayanmak yerine, belli grupları temsil eden talep eğrilerini ön plana çıkarmıştır. Bu durum Marshall'ın sadece bireysel talep eğrisinin peşinde olmadığını sınıfsal bir talep eğrisi ile de ilgilendiğini göstermektedir. Hatta bunun da ötesinde, endüstri talep eğrisi, ekonomiyi tamamını ilgilendiren talep eğrisinin de analizinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Marshall'ın talep analizini dört perspektiften yapmaktadır. Talep eğrisine birey perspektifinden, sınıflar perspektifinden, sektör perspektifinden ve son olarak ekonominin tamamı açısından bakışı vardır. Bu açıdan baktığımızda "*Principles of Economics*" adlı kitabının 143.sayfasına kadar bireysel talep eğrisi ile çok az ilgilendiğini söylemek mümkündür.

Marshall, fiyatın, her alıcı birey için malın marjinal faydasını ölçebileceğini, fiyatın genel anlamda marjinal faydayı ölçemeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü farklı insanların durumları ve istekleri farklı olacaktır. Öte yandan, talep listesindeki fiyatların belli koşullar altında ve belli bir zamana ait olduğunu, koşullarda (alışkanlıklarda bir değişiklik, rakip malların arz fiyatında düşüş) bir değişikliğin talep fiyatını değiştirebileceğini ileri

sürmüştür (Marshall, 1962: 84). Bu noktada tüketici artığı ilkesini geliştirmiş ve tüketici artığının, tatminin ekonomik ölçüsü olacağını ileri sürmüştür (Marshall, 1962: 103). Başka bir ifadeyle, Marshall marjinal faydanın bireysel anlamda değeri ölçebileceğini, fakat toplumsal anlamda değer ölçüsünü tüketici artığının belirleyeceğini iddia etmiştir (Slesnick, 1998: 2109).

Marshall'da talebin belirlenmesinde zaman faktörünün oynadığı rol ihmal edilmemelidir. Özellikle zaman faktörü talebin fiyatlanmasında göz önüne alınmalıdır. Paranın satın alma gücündeki sürekli olarak değişim ve paranın tek bir değer olduğu varsayımından elde edilen sonuçlarda bir düzeltme yapılmalıdır. Genel refah ve toplam satın alma gücünde ortaya çıkan değişiklikler de tüketici talebini belirlemede önemli bir role sahiptir (Foster, 1993: 979). Örneğin, genel refah azaldıkça fiyatta da bir azalma görülecek, sabit ücretli olanların kaynakları göreceli olarak artmış olacaktır. Öte yandan, moda, zevkler ve alışkanlıklarda zaman içinde değişimler de söz konusu olacaktır (Marshall, 1962: 92).

Kısa ve uzun dönemde bazı mallara olan talepte farklı durumlarla karşılaşmak mümkün olabilmektedir. Özellikle kısa dönemde bazı mallara talep ertelenebilmektedir. Örneğin, normal olmayan fiyatlanma durumunda elbise ihtiyacından kolayca vazgeçilip mevcut olanla bir süre daha idare edilebilir. Çünkü bu gibi ihtiyaçların arz kısıtı durumunda fiyatları çok aşırı artmaz. Bu nedenle bazı malların talebi diğerlerinden farklı olarak kolayca ertelenebilmektedir (Marshall, 1962: 94).

Ekonomik problemlerin en büyük kaynağını oluşturan zaman faktörüne üretici davranışları başlığı altında tekrar değinilecektir. Şimdilik, sonuç olarak, Marshall, klasiklerin değer konusundaki "üretim maliyetleri" yaklaşımı ile marjinalist (fayda) değer teorisi arasında bir senteze ulaştığını söyleyebiliriz.

Marshall zaman faktörünü, değer teorisinde, temsili firma yaklaşımında, tüketici artığı yaklaşımında en önemli unsur olarak görmesi refah iktisadının gelişiminde önemli bir adım olarak görülmektedir. Marshall refah sonuçlarını değerlendirilmesinde tüketici artığı kavramını kullanırken bireysel tüketici artığı yerine bir grubun tüketici artığının ile ilgilenmiştir. Dolayısıyla bireysel talep eğrisi yerine piyasa talep eğrisi ile çalışmıştır (Colander, 1989: 294).

2. Marshall'da Değer ve Üretici Firmaların İktisadi Karar ve Davranışları

Marshall üretici firmaların iktisadi karar ve davranışlarını incelerken, kısmi denge analizini kullanmıştır. Marshall analizinde zamanın yarattığı problemleri aşmada "Caeteris Paribus" varsayımını kullanmıştır.

Marshall çalışmasında dört zaman periyodu kullanmıştır. İlk olarak, piyasa dönemi, bu dönem o kadar kısa bir dönemdir ki arz miktarının tamamen sabit ve herhangi bir malın değerinin söz konusu mala yönelen talep tarafından belirlendiği bir dönemdir. İkinci olarak, kısa dönem, üreticinin firma büyüklüğünü değiştiremeyeceği, fakat üretimin değişebileceği bir zaman dilimidir. Bu dönemde hem talep hem de arz malın değerini belirlemede rol oynamaktadır. Firma büyüklüğünün değişebileceği uzun dönemde değer üzerindeki arzın etkisinin malın artan, azalan ve sabit getirili olup olmamasına bağlı olarak değişecektir. Son olarak teknoloji ve nüfusun değişebildiği, çok uzun dönemde değer üzerinde etkin olan tamamen arz koşulları olacaktır (Fogarty ve Sophister, 1996: 5). Marshall değer belirlenmesinde arz ve talep kadar zamanın da önemli olduğunu ve arz ve talebin değer belirlenmesindeki göreceli öneminin zamana göre değişebildiğini ileri sürmüştür.

2.1. Değeri Belirlemede Zaman Boyutu

Marshall iktisadi çalışmanın karmaşık ve zor olmasının iki temel nedeni olduğunu dile getirmektedir. Öncelikle sistemin çeşitli bölümleri arasında karmaşık ve genellikle hemen göze çarpmayan ilişkilerin bulunduğunu ve "her şey her şeyin nedenidir" şeklinde özetlenebilecek bir ilişkiler ağıının bulunduğunu ileri sürmektedir (Marshall, 1962). 'Ekonomik araştırmaların en büyük zorluklarından biri olan zaman unsuru ekonomik çalışmalarda sınırlı güce sahip kişinin adım adım ilerlemesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca olay ve olguların zaman içerisinde süreklilik göstermemesi zaman faktörünün yarattığı zorluklardandır (Opie, 1931: 199). Marshall ekonomik çalışmalarda zamanın yarattığı güçlüğü aşmak için "ceteris paribus" varsayımına başvurmuştur. Marshall göre, diğer şeylerin sabit olduğu varsayımı ile izole edilmiş bazı eğilimlerin çalışması, diğer eğilimlerin varlığını yadsımak anlamına gelmemektedir. Sadece belli bir zaman dilimi için izole edilmiş eğilimlerin bozucu etkilerinin dikkate alınmaması anlamı taşımaktadır (Marshall, 1962: 304).

Marshall talep listesinde bulunan fiyatların belli koşullarda ve belli bir zaman diliminde piyasada satılabilecek mal miktarlarını gösterdiğini, rakip malların arz fiyatlarında bir değişimin, yani bir malın icadı veya geleneklerdeki bir değişimin bu listedeki fiyatları değiştirebileceğini iddia etmektedir (Marshall, 1962: 4). Öte yandan, Friedman (1949) da Marshall'ın "diğer her şey aynı kalarak" ifadesinde "aynı" ifadesinin "zaman içinde aynı" anlamı taşımadığını talep eğrisi üzerinde her noktada aynı anlamı taşıdığını iddia etmektedir.

Marshall zevk, moda ve alışkanlıkların zaman içerisinde değişebileceğini, zamanla yeni mal ve ikame malların bulunabileceğini söylemektedir. Bu nedenle ekonomik neden ve onun sonuçları arasında geçen zamanın ihmal edilemeyeceğini iddia etmektedir. Marshall bir malın fiyatında meydana gelen değişimin tüketim üzerindeki bütün etkisini görebilmek için zamana ihtiyaç olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte, Marshall talep eğrisi

türetilirken bazı şeylerin sabit kabul edilebileceğini çünkü talep eğrisinin belli bir zamana ait olduğunu ileri sürmektedir (Marshall, 1962: 93). Bu anlamda Pigou'nun fiyatın piyasayı uyaran temel değişken olduğu iddiasına ek olarak zaman boyutunun da eklenmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Bharadwaj, 1972: 41).

Sonuç olarak Marshall zaman periodları belli bir zaman dilimini ifade etmekten çok firma ve endüstri için arz koşullarını ifade eden bir kavram olarak ele almıştır.

2.2. Temsili Firma Yaklaşımı

Marshall'ın makrocu mu? yoksa mikrocu mu? Sorusuna endüstrideki maliyet yaklaşımı bir cevap vermek mümkün görünmektedir. Endüstri maliyet yaklaşımı bir makro yaklaşımdır. Temsili firma yaklaşımı endüstri analizi yapılıyorsa anlamlı olur.

Marshall bir malın normal üretim maliyetini analiz ederken temsili bir üreticinin üretim harcamalarının çalışılması gerektiğini vurgulamaktadır. Marshall, temsili firmayı nitelendirirken, uzun bir geçmişe sahip normal bir yetenek ile yönetilmiş, başarılı, içsel ve dışsal ekonomilerden normal ölçülerde yararlanabilen üretilen ürünün piyasa koşullarını ve genel olarak ekonomik çevreyi dikkate alan firma olarak nitelemektedir. Marshall temsili firmayı tanımlarken ortalama bir firmayı kastetmektedir. Rastgele seçilmiş bir firma değildir. Temsili firma yaklaşımının ile endüstrideki ve ülkedeki gidişatın görülebileceğini ileri sürmüştür (Marshall, 1962: 264-5) Marshall'da temsili firma "ormanın genel koşullarını gösterecek uygun ağacın seçilmesi gibidir" (Hart, 1996: 362). Marshall, temsili firma kavramı ile orman içerisindeki ağaçları analojisindeki gibi endüstrideki büyümeyi yansıtacak bir temsili firma peşindedir (Harcourt, 1996: 17). Böylece temsili firma biyolojik bir analogi ile açıklanmıştır. Firmaların yaşam süresi bir orman içerisindeki ağaçlara benzetilmiştir. Firmalar önce büyür, olgunlaşır ve sonra yıkılıp yok olurlar. Firma büyürken içsel ekonomilerden faydalanacak, yıkılış dönemlerinde ise masraf artışları (olumsuz ekonomiler) nedeniyle sınırlanacak ve azalan masraflardan faydalanması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle firma, sektörün tümünü ele geçiremeyecektir. Marshall' da uzun dönemde üretim artışı, üretimlerindeki artıştan çok sektördeki firma artışı ile sağlanacaktır (Savaş, 1998: 604). Marshall'da temsili firma; üretim birimini değil, iş organizasyonunu temsil eder (Blaug, 1985: 391).

Marshall uzun dönem şedülü temsili firma maliyetleri üzerinde farklı talep seviyelerinin etkilerinin test edilmesinden türetilmektedir. Marshall, temsili firmanın etkililiğini ve büyüklüğünü arttırmak ve içsel ve dışsal ekonomileri arttırmak için talepte bir artışa gerek duyulduğunu ileri sürmektedir (Loasby, 1978: 8).

2.3 Denge Fiyatı

Marshall'ın analizinde, piyasada değerin belirlenmesinde zaman boyutu çok önemlidir. Kısa dönemdeki fiyat dalgalanmaları genelde arzın ne kadar stok tuttuğuna göre şekillenmekte, uzun dönemdeki fiyat belirlemelerinde ise üretilen malın emek ve sermaye maliyeti arz fiyatını belirleyen kriterler olmaktadır (Marshall, 1962: 275).

Marshall arz ve talebi üç denge durumunda incelemektedir. Geçici veya piyasa dengesi, var olan çıktı stokunun sabit olduğu varsayımına dayanan denge durumudur. Kısa dönem normal denge analizinde üretim değişirken, çıktının üretilmesi için mevcut olan üretken faktör stoku sabittir. Son olarak uzun dönem dengesi faktör stokunun üretim gibi değişebildiği denge durumunu açıklamak için kullanılmaktadır.

Marshall, V kitapta "Arz ve Talep Arasındaki Genel İlişki ve Değer" başlığı altında, arz, talep arasındaki dengeyi ve bu dengenin değerini belirleyen fiyatın belirlenmesi ile ilgilenmektedir. V Kitap, Marshall'ın değer teorisinin oluşumunda teorik alt yapıyı oluşturmaya çalıştığı bölümdür. Değerin oluşmasında insanın iktisadi eylemlerinin ve fedakârlıklarının göz önüne alınmasında veya kaçınılmasında ortaya çıkan denge aynı zamanda iktisadi eylemin değerini de oluşturmaktadır.

Marshall arz ve talep arasındaki dengenin oluşmasında zaman faktörünün önemli olduğunu vurgulamakta, kısa dönemde arzın elde varolan stoklarla sınırlı olduğunu, uzun dönemde, arzın, az veya çok ürünün üretiminde kullanılan maliyetler tarafından etkileneceğini, çok uzun dönemde ise malın üretiminde kullanılan materyal ve işgücünün üretimindeki maliyetlerin rol oynayacağını ileri sürmektedir. Bu anlamda, Marshall söz konusu dönemlerde oluşabilecek farklı denge durumlarını incelemiştir. Marshall kısa dönemde, başka bir ifade ile arzın eldeki stoklar tarafından belirlendiği durumdaki denge durumunu arz ve talebin geçici dengesi olarak incelemiştir (Marshall, 1962: 275).

Marshall talep ve arzın geçici dengesinde, denge fiyatı, satıcının elde etmek istediği paranın miktarına ve piyasanın o andaki ve gelecekteki durumuna göre şekillenecektir. Piyasada fiyat beklentileri önem arz etmekte, fiyat beklentileri yüksek ise satıcı yüksek fiyattan daha fazla satmak isterken alıcı daha az almak isteyecek ve bir denge fiyatta bir anlamda ortalamada fiyat oluşacaktır. Denge fiyatı istenen fiyata göre talep veya arz fazlalığına göre yön bulacaktır (Marshall, 1962: 278). Öte yandan, arz ve talebin normal dengesinde, üretim maliyetleri ve harcamaları kavramlarını kullanmıştır. Bir malı üretmek için gösterilen çaba ve fedakârlıkların toplamı o malın üretiminin reel maliyeti olarak tanımlamaktadır. Özet olarak, bir malın arz fiyatı söz konusu malın üretimi için gereken çabaların, -emek, sermaye, bekleme maliyeti ve diğer maliyetler olarak adlandırılabilir (Marshall, 1962: 282). Değerin açıklanmasında arz ve talep dengesinin kullanan Marshall'ın, Walras'dan ayrıldığı nokta, Marshall'ın değer teorisi analizini geliştirirken

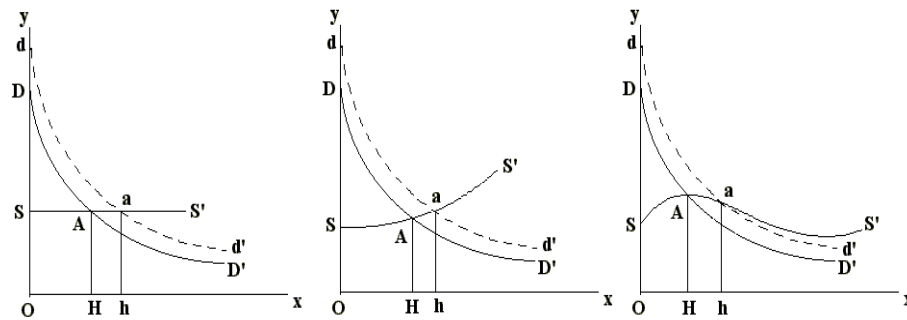

Walras'ın genel denge analizinden farklı olarak, çoğu değişkenin sabit varsayıldığı kısmi denge analizini kullanmasıdır (Fogarty, 1996).

2.4. Endüstri Ölçek Getirileri

Marshall'ın değer teorisinde, uzun dönemde, endüstrinin tabi olduğu ölçek getirileri de önemli rol oynamaktadır. Marshall, artan ve azalan getiri kavramlarını üretim sürecinde doğa ve insanın oynadığı role bağlamaktadır. Üretim sürecinde doğa rol oynuyorsa azalan getiri söz konusu olurken, insan faaliyetleri artan getiriye yol açabilecektir. Artan getiri yasası, sermaye ve işgücünde artış genellikle işgücü ve sermayenin çalışma etkinliğini arttıran organizasyonun düzelmesine olanak tanıyacaktır (Loasby, 1978). Marshall herhangi bir malın değerinin belirlenmesinde talep ve arz değişimlerinin etkilerini değerlendirirken malın tabi olduğu getiri durumuna bakmaktadır. Arz sabit iken, talepte herhangi bir artış durumunda malın fiyatındaki değişimin sözkonusu malın artan, azalan veya sabit getiriye tabi olmasına bağlamaktadır. Malın sabit getiriye tabi olması durumunda talepte herhangi bir artışın malın fiyatında değişikliğe neden olmadan malın üretim miktarını artıracaktır. Bu durumda, malın normal fiyatının tamamen üretim harcamaları tarafından belirleneceğini, öte yandan malın azalan getiriye tabi olması durumunda, talepte bir artış malın fiyatının artmasına yol açacak, bu nedenle üretimi de artacaktır. Azalan getiriye tabi olan malın üretimindeki artış, sabit getirili mala göre daha az olacaktır. Son olarak, artan getiriye tabi olan malın talebinde artış fiyatında bir düşüşe yol açarken çok daha fazla üretilmesine yol açacaktır (Marshall, 1962). Söz konusu üç durum Şekil.1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Arz Sabitken Talepte bir Artışın Sabit, Azalan ve Artan Getiriye tabi Mallar Üzerindeki Etkisi

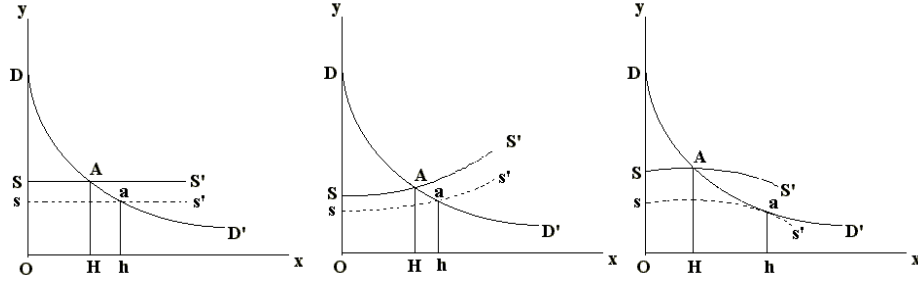
Marshall (1962 :385)

Öte yandan normal talep koşullarında bir değişiklik olmadığı varsayımı altında arzda bir artış durumu olması durumunda fiyatın düşeceğini, fakat bu düşüşün malın azalan sabit veya artan getirili olması durumuna göre

değişeceğini ileri sürmüştür. Bu durum Şekil 2.gösterilmiştir. Talep sabit iken, sabit getiriye tabi bir maldaki üretim artışı; azalan getiriye tabi olan bir malındaki üretim artışından kaynaklanan fiyat düşüşünden daha fazla olacaktır. Artan getirili malda üretim artışı diğer iki duruma göre fiyatta daha büyük bir düşüşe yol açar (Marshall, 1962: 386).

Şekil 2: Talep Sabit İken Arzda bir Düşüşün Sabit, Azalan ve Artan Getiriye tabi Mallar Üzerindeki Etkisi

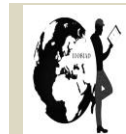
Marshall (1962: 386).

Marshall uzun dönemde bireyin talebinin artan getirili mallara doğru kaydırılmasının endüstrinin gelişimi açısından önemli görmektedir. Bu durumda bireylerin sahip oldukları gelirleri diledikleri gibi harcayabilmelerinin, toplumsal refahı arttırmasının koşulu bu talebin artan getirili mallara kaydırılması olarak görmektedir. Marshall'ın bu analizinde de arka planda bir sektörel büyüme, genel büyüme sorununun bulunduğunu söyleyebiliriz.

3.1.1.Emek-Değer Teorisi

Klasiklerin değer teorisi maliyetçi bir yaklaşıma dayanır. Önemli olan bunun emek değer teorisi olup olmamasından çok; maliyetin nispi maliyetlerle belirlenmesidir. Smith, ekonomik değerlerin üretim sürecinde malların içerdiği emek tarafından belirlendiğini iddia etmiştir. Ricardo'nun (1817) "Bir malın değeri ya da mübadele edileceği herhangi bir başka malın miktarı (onu üreten) emek için ödenen ücretin azlığına ya da çokluğuna değil, onu üretmek için gerekli olan emeğin nispi miktarına dayanır". Değişim değerinin belirlenmesini analiz ederken dikkatini üretim maliyetleri üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu durum talep yönlü analizin ihmal edilmesinde önemli rol oynamıştır. Marshall (1962: 71) Ricardo'nun değer belirlenmesinde arzın etkisi kadar talep koşullarının da etkili olduğunu farkında olduğunu, fakat bunu yeterince vurgulamadığını ileri sürmektedir.

Marshall'ın *Principles of Economics* adlı kitabında sermayeyi emek cinsinden ifade ettiği ve emek değer teorisinden etkilendiğini gösteren örnekler söz konusudur. Marshall buluşların doğa karşısında insan gücünün artırması durumunda paranın gerçek değerinin, bazı amaçlar için, mallardan çok emekle ölçülmesinin daha anlamlı olacağını ifade etmiştir (Marshall, 1962: 52).

3. Marshall'ın Değer Teorisi ve Faktör Sahiplerinin İktisadi Karar ve Davranışları

Üretim faktörlerinin fiyatı değeri belirlemede önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü faktör fiyatları bir yandan, üreticinin üretim masraflarını oluştururken öte yandan faktör sahiplerinin gelirlerini oluşturmaktadır. Marshall gelir dağılımı teorisi, değer teorisini üretim faktörlerine uygulamasıyla oluşturulmuştur. Faktör fiyatları, faktör arz ve talep eğrileri tarafından belirlenmektedir. Marshall'da bölüşüm, farklı girdilerin arz ve taleplerinin birbiriyle etkileşimi sonucu oluşur. Marjinal verimlilik tam bir bölüşüm teorisi olmaktan çok girdi talep teorisidir. Çünkü farklı girdilerin arzı en azından uzun dönemde sabit olarak görülemez. Dolayısıyla bölüşüm teorisinin açıklanması sadece faktörlerin marjinal verimliliğini değil, aynı zamanda, üretim faktörlerinin arzını belirleyen etmenlerin incelenmesini de gerektirir.

Marshall (1962:115-116), üretim faktörlerinin geleneksel olarak toprak, işgücü ve sermaye olarak üç gruba ayırmış ve bir anlamda üretim faktörlerinin doğa ve insan olarak iki genel ayrıma tabi tutulabileceğini ileri sürmüştür. Bu anlamda, üretim faktörlerinin Marshall'ın değer teorisindeki yeri ve bu faktörlere sahip kişilerin iktisadi karar ve davranışlarının nasıl ele alındığına bakmak gerekir.

3.1.Toprak Sahipleri ve Rant Kavramı

Marshall, doğanın insanlara sağladığı kaynaklar ile insan yapımı olan araç .ve gereçlerin rantını birbirinden ayırmak için rant ve quasi rant ayırımı yapmıştır. Quasi rant kavramı daha çok insan yapımı olan araç gereç v.b şeylerin rantını ifade etmektedir. İnsan yapımı olmayan, doğanın insanlara sağladığı toprak v.b şeylerin rantını ifade etmede normal rant kavramını kullanmaktadır (Marshall, 1962:63).

Marshall toprağın sınırlı olduğunu, dolayısıyla daha fazla toprak işlemeyi isteyen bir kişinin ya yeni toprak satın alarak ya da belli bir kira bedeli ödeyerek bunu yapabileceğini söylemektedir. Marshall azalan verim kanunun -sermaye ve işgücünde belli bir artışın oransal olarak ondan daha az bir çıktı üretilmesine yol açması durumunun- tarımda da geçerli olduğunu belirtmektedir. Azalan verim kanunu, çiftçinin belli bir üretim düzeyine kadar üretimde bulunduğu ve daha fazla üretimde bulunmak istediğinde kullanacağı sermaye ve işgücü girdisinin tahsisi için başka toprakların satın alınması veya kiralanmasını zorunlu kılmaktadır (Marshall, 1962: 123-125). Marshall toprağın sınırlı olması ve azalan verim yasasının tarımda da geçerli olması nedeniyle toprağın hangi malın üretimi

için kullanılacağı sorununun toprağın değerini dolayısıyla toprak rantını belirleyen bir unsur olarak görmektedir.

Üretici fazlasının belli koşullar altında toprak sahibinin kiracıdan aldığı kiraya eşit olacağını ileri sürmüştür. İlk olarak, toprağın değeri doğa tarafından belirlenmektedir. İkinci olarak, toprağın değerini belirleyen şeyin, insanların toprağı, tarıma uygun hale dönüştürme çabalarının olduğunu, son olarak ve en önemlisi zengin ve yoğun nüfus artışı ve iletişim olanakları yol demiryolu v.b toprağın değerini belirlemede rol oynayabileceğini iddia etmektedir (Marshall, 1962: 130).

Toprağın değerini belirlemede verimlilik kadar piyasaların, başka bir ifade ile arz ve talebin önemli olduğunu ileri sürmüştür. Üretici artığı veya rant değeri toprağın verimliliğine ve çiftçinin sattığı ve satın aldığı malların göreceli değerine bağlı olacaktır. Öte yandan, toprağı işleyen kişinin sattığı ürünler ile satın aldığı ürünlerin göreceli değeri bulunduğu çevreye bağlı olacaktır. Dolayısıyla söz konusu malların fiyatında bir değişiklik çiftçinin ürettiği malların göreceli değerinde bir değişikliğe ve toprak rantının değişmesine neden olabilecektir (Marshall, 1929: 304).

Marshall herhangi bir tarımsal malı üretmek için yapılan harcamayı toprağı başka kullanım alanlarından bu malın üretildiği kullanım alanına tahsis etmek için piyasada belirlenecek bir fiyatın ödenmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Toprağın nasıl bir ürünün üretilmesi için tahsis edilmesi gerektiğini, söz konusu ürünün talebi belirleyecektir. Dolayısıyla denge durumunda toprağın herhangi bir ürüne tahsis edilmesi durumunda elde edilecek rant ile bir başka ürünün üretilmesi için tahsisi durumunda elde edilecek rant eşit olacaktır (Savaş, 1998: 611). Burada da Marshall toprağın farklı ürünlerin üretimine tahsisi konusunda dengenin nasıl sağlanacağı ile ilgilenmektedir.

Sonuç olarak, Marshall' da toprak rantını ve dolayısıyla toprağın değerini belirleyecek temel şey toprağın belli bir malın üretiminden başka bir malın üretimine kaydırmak için gereken değer, başka bir ifadeyle toprağın değişim değeridir. Bu da piyasa tarafından belirlenecektir.

3.2.İşgücü ve Ücret

Marshall'a göre (1962: 54) genel olarak emeğin tanımı "yapılan işten elde edilen tatmin dışında belli malları elde etmek amacıyla kısmi veya bütünsel olarak katlanılan düşünsel veya bedensel çabalar"dır." Marshall'a göre, emek yeniden üretilen bir üretim faktörüdür. Statik dengede emek arzının emek talebine intibakı emeğin yetiştirme ve eğitim maliyetini karşılayacak bir getiri elde etmesini sağlar (Kazgan 1980: 166). Serbest rekabette her çalışan kişinin ücreti kendi işgücünün net ürününe eşitlenme eğiliminde olacaktır (Edgeworth, 1891).

Marshall'da emek arzı, uzun dönemde ekonomik etkenlerden etkilenmektedir. Bazı mesleklerde ortaya çıkan yüksek ücretlerin emek

arzının uzun dönemde artmasına yol açabileceğini vurgulamıştır. Bu anlamda emek arzı ile geliri arasında fonksiyonel bir ilişkinin varlığını kabul etmiştir. Fakat bu durum Malthus' un aksine emekte sadece sayısal bir artıştan çok daha yüksek bir hayat standardını beraberinde getiren bir durum olarak görmüştür (Kazgan: 1980: 166).

3.3.Sermaye Sahipleri

Marshall sermayeden elde edilen faiz gelirini "belli bir borç karşılığında belli bir sürede borçlanan kişinin borcunun bir oranı olarak ifade edilebilecek ödeme" olarak tanımlamaktadır. Faiz kavramı, geniş anlamda sermayeden elde edilen gelirin tümüne eşit parasal değeri ifade etmede de kullanılmaktadır (Marshall, 1962: 61).

İnsanların bugünkü tüketimlerinden vazgeçip gelecek için ertelenmesinin getirisi (faiz) ne kadar yüksek ise tasarruf eğilimi o kadar yüksek olacaktır. Bu genel kuralın istisnası vardır. Mr. Sorgent tasarruf getirisi (faizi) düşük ise insanların yaşlılık dönemi için veya öldükten sonra ailelerine miras bırakmak için gelirlerinin daha büyük bir bölümünü tasarruf etmek zorunda kaldıklarını söylemektedir. Bu durumda yukarıdaki temel ilkeye tezat oluşturan bir durum olarak faiz düştükçe tasarrufların artacağı şeklinde bir sonuç çıkmaktadır (Marshall, 1962: 54). Fakat genel kural olarak faiz oranındaki bir artış tasarrufların artması eğilimini doğuracaktır. Bunun nedeni yüksek faiz oranında insanların gelirlerinin daha az bir kısmını tasarruf ederek kendi geleceklerini veya ailelerinin gelecekleri için bir birikim sağlayabilirler.

Marshall profesyonel insanların ve ücretle çalışanların kazanç ve kiralari önemli bir birikim kaynağı oluşturmuşlardır. Marshall' ın bireysel tasarruflar (gönüllü olarak kazancın tümünü harcamama) üzerinde odaklanması, bireyi ulusal sermaye stoku oluşumu ve bunun büyümesindeki itici güç olarak görmesindendir. Marshall özdeş malların bugün ve gelecekteki tüketimleri arasında ödünleşime (trade off) dayalı denge durumunu göstermeye çalışmıştır (Gootzeit, 1995).

Ricardo' da girişimci kar elde edebiliyorsa üretimi genişletir. İlave yapılacak işin kar olması gerekir. Kar kalıntıdır. Nüfus arttıkça toplam hasıladan ücret ve rantın alacağı pay artar, kar oranları giderek azalır. Ricardo ve Marx' da kapitalizmde büyümenin giderek yavaşlayacağı ve duracağı düşüncesi buna dayanır.

Marshall'ın en büyük katkıları mikro ekonomi alanında olmasına rağmen fiyatlar genel seviyesi üzerinde parasal güçlerin etkilerini çalışmakla, makroekonomik alanda da önemli bir katkı yapmıştır. Marshall'ın makro ekonomi üzerine yazılarında ekonomik istikrar veya istikrarsızlık ve genel

fiyat seviyesini belirleyen güçler ile ilgilenmiştir. Ekonomik istikrar üzerine olan yazılarında, J.S.Mill'in konu ile ilgili görüşlerini kabul etmiştir. Bu da tasarruf kararları yatırım kararlarını gerektirdiği sürece toplam talep yetersizliğinin ortaya çıkmayacağı üzerine temellenen bir düşüncedir. Böyle bir durumda aşırı üretim söz konusu olamayacaktır. Marshall'ın ekonomik dalgalanmalar ile ilgili görüşleri de J.S.Mill'in iş yapma güveninin etkilerine dayanmaktadır. Ekonomi yükseliş trendine girdiğinde iş yapma güveni yüksek ve kredi genişlemesi hızlı olmaktadır. Ekonomi düşüş trendine girdiğinde ise işadamları ve kredi daralması yaşanmaktadır (Colander , 307-308).

4. Büyüme ve Değer

Marshall statik denge dili ile ekonomik büyüme sürecini açıklamaya çalışmıştır. Büyüme kısmi olarak teknik değişim ile açıklanabilecek bir kavramdır. Fakat teknik değişim geniş bir bakış açısıyla endüstriyel organizasyondaki düzelmeye süreci olarak görülebilir (kitap IV). Bu düzelmeleri Marshall tamamen artan ölçek ekonomileri ile birleştirmektedir. Marshall, endüstriyel büyümeyi hayat standartlarındaki düzelmenin en önemli unsuru olarak görmektedir (Loasby, 1978).

Marshall endüstriyel lokalizasyon ile farklı endüstrilerin aynı bölgede bulunması, bir endüstride ortaya çıkabilecek durgunluğun bir diğer endüstri tarafından hafifletilmesi sonucunu doğuracağını iddia etmektedir. Marshall aynı yerde bulunan endüstrilerin dolaylı ya da direkt olarak birbirini etkileyebileceğini söylemektedir. Marshall belli bir bölgedeki sektörün gelişiminin diğer sektörlerle de olumlu etkiler yaratacağını belirtmektedir (Marshall, 1962: 227). Bir anlamda endüstrilerin ileri ve geri bağlantılarıyla birbirlerini besleyebileceklerini, bu yöntemle endüstriyel büyümenin sağlanabileceğini belirtmektedir.

Marshall piyasaları clear edecek fiyat sistemi ile ilgilenmemiştir. Marshall'ın ilgilendiği fiyatların yıldan yıla neden değiştiği dolayısıyla Marshall'ın büyümeye ilişkin görüşleri aynı zamanda tarihsel bir bakış açısını da içermektedir.

Sonuç

Marshall değer teorisinde en büyük katkılardan biri kısa dönemde analize talebin etkisini sokmuş olmasıdır. Değerin belirlenmesinde, tüketici bireylerin talebinin önemini vurgulamış ve buradaki iktisadi karar ve davranışları genel bir yapı içerisinde değeri nasıl belirlediğini saptamaya çalışmıştır. Marshall'ın tüketici teorisi, diğer ekonomik birimlerden soyutlanmamıştır. Değeri belirleyen farklı güçler içerisinde birini oluşturan tüketici karar ve davranışları bütünü oluşturan bir parça olarak ele alınmıştır. Marshall mikro temellerden yola çıkarak tüketici bireyler, üretici firmalar ve faktör sahiplerinin kendi arz ve talep koşulları dışında var olan koşullarda nasıl bir dengeye ulaşacakları saptamaya çalışmıştır. Özellikle,

Marshall'da "temsili firma" yaklaşımı ve bu firmanın rasgele bir firma olmayışının temelinde endüstrinin genelini, hatta ekonominin tamamını gözlemleyebilme düşüncesi yatmaktadır. Son olarak faktör sahiplerinin iktisadi davranışları da Marshall'ın ekonominin genelini yansıtan bakış açısını tamamlayan bir analizdir. Marshall üretim faktörlerinin üretimden alacakları pay, başka bir ifade ile bölüşüm konusuna değinmiştir. Üretim faktörü sahiplerinin iktisadi karar ve davranışlarının değeri belirlemedeki rolü, marjinde oluşacak denge tarafından belirleneceği yaklaşımının temelinde genel bir denge yaklaşımı bulunmaktadır.

Bu genel denge yaklaşımı Walrasgil denge yaklaşımından farklıdır. Walrasgil genel denge yaklaşımında bütün piyasaları aynı anda dengeye getiren genel bir fiyat arayışı bulunmaktadır. Fakat Marshall bu tür bir genel denge arayışı içerisinde değildir. Marshall genel denge yaklaşımında ekonomik istikrarı ve fiyat istikrarını ön plana çıkarmıştır. Marshall'ın değer sorunsalını incelerken ele aldığı mikro temelleri seçerken izlediği yöntem bu mikro temellerin davranışlarını incelemek değildir. Burada temel amaç ekonominin genelini temsil edecek mikro temellerden yola çıkarak makroekonomik sorunlarla ilgili genel bir bakış açısı ortaya koymaktır.

Kaynakça

- Bharadwaj, K. (1972). Marshall on Pigou's wealth and welfare. *Economica*, 39(153), 32-46.
- Bharadwaj, K. (1978). "The subversion of classical analysis: Alfred Marshall's early writing on value". *Cambridge Journal of Economics*, 2, 253-271(255).
- Blaug, M. (1985). *Economic Theory in Retrospect*. (4. Baskı). Cambridge: Cambridge University Press.
- Chasse, J. D. (1984). "Marshall, the human agent and economic growth: wants and activities revisited". *History of Political Economy*, 16(3) .
- Colander L. (1989). *History of Economic Theory*. (2. Baskı). Boston: Houghton Mifflin Company.
- De Quincey, T. (1873). *De Quincey's Works: Theological essays and other papers* (Vol. 7). JR Osgood.
- Edgeworth F. Y. (1891). "Review of the Second Edition of Marshall's principles of Economics". *Economic Journal*, 1.
- Fogarty M. ve Sophister S. (1996). "A History of Value Theory", *Student Economic Review*, 10.

- Foster, J. (1993). Economics and the self-organisation approach: Alfred Marshall revisited?. *The Economic Journal*, 103(419), 975-991.
- Friedman, M. (1949). "The Marshallian Demand Curve". *The Journal of Political Economy*, 57(6), 463-495.
- Frisch, R. (1950). Alfred Marshall's theory of value. *The Quarterly Journal of Economics*, 64(4), 495-524.
- Gootzeit, M. J. (1995). "Marshall's Views on Savings as an Individual Demand Concept" *Marshall Studies Bulletin*, 5, 17-34.
- Gootzeit, M. J. (1996). "Marshall's Version of the Cumulative Process Used a Natural Rate Concept" *Marshall Studies Bulletin*, 6, 17-24.
- Harcourt, G. C. (1997). *The Kaldor Legacy: Reviewing Nicolas; Kaldor, Causes of Growth and Stagnation in the World Economy*. University of New South Wales.
- Hart, N. (1996). Marshall's theory of value: the role of external economies. *Cambridge Journal of Economics*, 20(3), 353-369.
- Kazgan, G. (1980). *İktisadi düşünce veya, Politik iktisadın evrimi*. Remzi Kitabevi.
- Loasby, B. J. (1978). Whatever happened to Marshall's theory of value?. *Scottish Journal of Political Economy*, 25(1), 1-12.
- Marshall A. (1929). *Elements of Economics*. London: MacMillan Co. Lmted.
- Marshall A. (1962). *Principles of Economics*. (8. Baskı). London: MacMillan Co. Lmted.
- Opie, R. (1931). Marshall's time analysis. *The Economic Journal*, 41(162), 199-215.
- Ricardo, D. (1891). *Principles of political economy and taxation*. G. Bell.
- Savaş, V. F. (1998). *İktisatın Tarihi*. Avcıol Yayıncılık.
- Slesnick, D. T. (1998). Empirical approaches to the measurement of welfare. *Journal of Economic Literature*, 36(4), 2108-2165.
- Smith, Adam, (1997 [1776]). *Ulusların Zenginliği*. (2. Baskı). Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı (çev.). İstanbul: Yeni Alan Yayıncılık.

